

ლუკაშ მიროჰა*

უკანასკნელი 100 წლის განხილვა მშობლის უფლებამოსილების პოლონურ რეგულირებაში განხორციელებული გადაწყვეტი ცვლილებები

სტატიაში განხილულია გასული საუკუნის განმავლობაში პოლონურ საოჯახო სამართალში განხორციელებული მნიშვნელოვანი ცვლილებები. სტატიის პირველი ნაწილი ყურადღებას ამახვილებს მშობლის უფლებამოსილების კონცეფციაზე, ხსნის მის მნიშვნელობას და პოზიციას პოლონურ კანონმდებლობაში. მომდევნო ნაწილი ახსენებს და კომენტარს აკეთებს გასული საუკუნეში მშობლის უფლებამოსილებასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ დოკუმენტებზე. დასკვნითი ნაწილი იკვლევს ხუთ საკანონმდებლო ცვლილებას, რომელსაც ავტორი გარდამტეხად მიიჩნევს ამ ინსტიტუტის განვითარებაში. ეს ცვლილებები მოიცავს მამაკაცისა და ქალის სამართლებრივ სტატუსს მშობლის უფლებამოსილებასთან მიმართებაში, ქორწინების გარეთ ბავშვების სამართლებრივ სტატუსს, უპირატეს ღირებულებებს, რომლებიც მშობლის უფლებამოსილებას უდევს საფუძვლად, ფიზიკური დასჯის აკრძალვას და სახელმწიფოს ჩარევას მშობლის უფლებამოსილებაში. სტატია ამტკიცებს, რომ გასული საუკუნის განმავლობაში პოლონეთის სამართლებრივ, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სისტემებში ცვლილებების მიუხედავად, პოლონური საოჯახო სამართლის განვითარებაში მნიშვნელოვანი უწყვეტობა და სტაბილურობა იყო.

საკვანძო სიტყვები: საოჯახო სამართალი, მშობლის უფლებამოსილება, ცვლილებები კანონში, ბავშვის სიკეთის დაცვა, ბავშვების დისციპლინა, ქორწინების გარეშე ბავშვები

1. შესავალი

2024 წელს სრულდება პოლონეთის ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსის (Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹) მიღებიდან 60 წელი. ის ფაქტი, რომ პოლონეთის მთავარი სამართლებრივი აქტი, რომელიც საოჯახო სამართალს არეგულირებს, ძალაში დარჩა თითქმის 60 წლის განმავლობაში, შესაძლოა დამაბნეველი იყოს. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ მისი მოქმედების ასეთი ხანგრძლივი პერიოდი არ ნიშნავს იმას, რომ შესწავლილი სფერო ცვლილებების საგან თავისუფალი იყო და საკანონმდებლო რეგულაციები თავიდან აიცილა. 40 წლით გაგრძელებული პერიოდის, ე.ი. გასული საუკუნის შესწავლა საშუალებას მოგვცემს გამოვიკვლიოთ მონაკვეთი პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი დროიდან დღემდე, რასაც შეუძლია წარმოაჩინოს კიდევ უფრო დიდი დინამიკა პოლონური საოჯახო სამართლის განვითარებაში.

პოლონეთის ისტორიის ბოლო ასი წელი შეიძლება დაიყოს სამ განსხვავებულ პერიოდად: ომის შუა პერიოდი პირველ და მეორე მსოფლიო ომებს შორის, კომუნისტურ-სოციალისტური ეპოქა 1945 წლიდან 1989 წლამდე და ამჟამინდელი დემოკრატიული ერა². თითოეული ეს პერიოდი მჭიდროდ არის დაკავშირებული სხვადასხვა სოციალურ-ეკონომიკურ და

* სამართლის დოქტორი, სლუპსკის პომერანული უნივერსიტეტის სამართლისა და ადმინისტრირების ინსტიტუტის ასისტენტი პროფესორი, ადვოკატი.

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U.2023.2809 consolidated text of 2023.12.29.

² გამოვტოვებ მეორე მსოფლიო ომის პერიოდს, რომლის დროსაც საოჯახო სამართალი, ისევე როგორც სხვა დარგები, დაზარალდა შემოჭრით: ნაციონალური გერმანია და საბჭოთა კავშირი; ამ პერიოდის საოჯახო სამართლის შესახებ იხილეთ: Truskowski B.K., Karcenie dzieci na ziemiach polskich. Regulacje prawne od XIX wieku do dziś, Miscellanea Historico-luridica, tom XIX, z. 1, 2020, 66-69.

სამართლებრივ სისტემასთან, რამაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა სამართლებრივი ცვლილებების დინამიკაზე. ამან შეიძლება შექმნას შთაბეჭდილება, რომ საოჯახო კანონმდებლობის ცვლილება პოლიტიკურ ძვრებს მოჰყვება. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ გასული საუკუნის განმავლობაში საოჯახო სამართალში მრავალი სამართლებრივი ცვლილება განხორციელდა, ისინი მაინცდამაინც არ იყო დაკავშირებული სოციალურ-ეკონომიკურ ან პოლიტიკურ სისტემებში ძვრებთან. საოჯახო სამართალი არის სამართლის განშტოება, რომელიც ღრმად არის ფესვგადგმული ადამიანის ცხოვრების ბიოლოგიურ ასპექტებში და, უფრო მეტიც, ასახავს საზოგადოების მორალურ შეხედულებებსა და ჩვეულებებს. ეს თვისებები ხელს უწყობს მის თანმიმდევრულობას და სტაბილურობას, რაც მას გარკვეულწილად მედეგს ხდის პოლიტიკური ცვლილებების მიმართ.

სტატია განიხილავს მშობლის უფლებამოსილების პოლონურ რეგულაციებში ბოლო 100 წლის განმავლობაში შესულ არსებით სამართლებრივ ცვლილებებს. შესწავლილი ცვლილებების „გადამწყვეტად“ მოხსენიებამ შესაძლოა სუბიექტურობის ელემენტი შემოიტანოს. უნდა განვმარტოთ, რომ სტატია მიზნად ისახავს გაანალიზოს ისეთი ცვლილებები, რომლებმაც, გარკვეულწილად, „წყალშემკრების“ როლი ითამაშეს და მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიეს თითქმის ყველა მოქალაქეზე. სტატიაში განხილულ საკითხებს აქვთ მყარი აქსიოლოგიური საფუძველი და არ არიან წმინდა ტექნიკური ხასიათის. მიუხედავად ამისა, სტატიისთვის შერჩეული საკითხების მიმართ მიკერძოებულობის კუთხით ყურადღება მაინც შეიძლება გამახვილდეს.

სტატიის პირველი ნაწილი განიხილავს მშობლის უფლებამოსილების ცნებას (*władza rodzicielska*) პოლონურ კანონმდებლობაში და მის გარშემო აზრთა სხვადასხვაობას. მეორე ნაწილი ეხება ბოლო ასი წლის განმავლობაში პოლონური სამართლის წყაროების საკითხს მშობლის უფლებამოსილებასთან დაკავშირებით. ბოლო ნაწილი განიხილავს მშობლის უფლებამოსილების არსებით სამართლებრივ ცვლილებებს, რომლებიც განხორციელდა შესასწავლ პერიოდში.

2. მშობლის უფლებამოსილების კონცეფცია პოლონურ საოჯახო სამართალში

ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსი არ იძლევა მშობლის უფლებამოსილების პირდაპირ სამართლებრივ განმარტებას³. პოლონეთის სამართლებრივ სისტემაში ეს ვითარება ახალი არ არის, რადგან წინამდებარე სამართლებრივი აქტებიც, რომლებიც ამ საკითხს არეგულირებდნენ, თავს იკავებდნენ მშობლის უფლებამოსილების ცნების განსაზღვრისგან. საკანონმდებლო რეგულაციები, რომლებიც მოქმედებდა პოლონეთის დაყოფაში მონაწილე სახელმწიფოებში და მემკვიდრეობით გადაეცა 1918 წელს ახლად აღდგენილ პოლონეთის სახელმწიფოს, ასევე არ განმარტავდნენ მშობლის უფლებამოსილებას⁴. პოლონელი მეცნიერები ამტკიცებენ, რომ ამ კონცეფციის განმარტება თითქმის შეუძლებელია, გარემოებათა მრავალფეროვანი სპექტრის გამო, რომელსაც ის მოიცავს. ამიტომ, იურისტების მიერ შემოთავაზებული განმარტებები აღწერილი და არასრული ხასიათისაა⁵.

³ *Stępień M.*, *Istota władzy rodzicielskiej*, *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 27, 2019, 62; *Smyczyński T.*, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa, 2009, 212.

⁴ *Długoszewska I.*, *Przesłanki ograniczenia władzy rodzicielskiej na ziemiach polskich*, *Zeszyty Prawnicze UKSW*, 10.1, 2010, 155-156.

⁵ *Mostowik P.*, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków, 2014, 55.

პოლონური აკადემია მშობლის უფლებამოსილების სამართლებრივი ხასიათის განხილვას განაგრძობს. ჯერ კიდევ 1983 წელს ტომამ სოკოლოვსკიმ შეძლო ჩამოეთვალა მშობლის უფლებამოსილების სულ მცირე ხუთი კონცეფცია, რომლებიც შემოთავაზებული იყო პოლონელი იურიდიული მეცნიერების მიერ და დაამატა საკუთარიც. ბევრი ავტორი ამტკიცებს, რომ მშობლის უფლებამოსილება უნდა შეფასდეს, როგორც უფლება – სუბიექტური უფლება; თუმცა, ეს პოზიცია გამუდმებით ეჭვქვეშ დგას მათ მიერ, ვინც მშობლის მოვალეობის მნიშვნელობას უსვამს ხაზს⁶. ამ უკანასკნელ პოზიციას აქვს ძლიერი საფუძველი ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსის 95-ე მუხლში, სადაც ნათქვამია: „მშობლის უფლებამოსილება მოიცავს, კერძოდ, მშობლების ვალდებულებასა და უფლებას, იზრუნონ ბავშვის პიროვნებაზე და ქონებაზე და აღზარდონ ბავშვი მისი ღირსებისა და უფლებების პატივისცემით.“ აღსანიშნავია, რომ ადრინდელი სამართლებრივი აქტი, რომელიც არეგულირებდა მშობლის უფლებამოსილებას – 1950 წლის საოჯახო კოდექსი⁷, მოიცავდა 54-ე მუხლს, რომელიც თითქმის იდენტურ ფორმულირებას იყენებდა მშობლის უფლებამოსილების აღსაწერად, მაგრამ უპირატესად აყენებდა მშობლების უფლებებს, ხოლო მშობლის ვალდებულებები შემდეგ მოდიოდა. ტომამ სოკოლოვსკის მიერ შემოთავაზებული მშობლის უფლებამოსილების ზემოაღნიშნული გავლენიანი კონცეფცია ამტკიცებს, რომ იგი მოიცავს სამ სამართლებრივ ურთიერთობას: პირველი, მშობლებსა და შვილებს შორის (ოჯახურ-სამართლებრივი ურთიერთობა), მეორე, მშობლებსა და სამოქალაქო სამართლის ურთიერთობის სხვა სუბიექტებს შორის (სამოქალაქო-სამართლებრივი ურთიერთობა) და მესამე, მშობლებსა და სახელმწიფოს შორის, მაგ., საოჯახო სასამართლო (ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი ურთიერთობა)⁸. ამჟამად, აკადემიურ ნარკვევებსა და სამართლებრივ დოქტრინაში არსებობს კონსენსუსი, რომ მშობლის უფლებამოსილება ძირითადად ეყრდნობა ვალდებულებებს, რომლებიც მშობლებს აკისრია. ხოლო მათ თავიანთი უფლებები შვილების სასარგებლოდ უნდა გამოიყენონ. შესაბამისად, მშობლის უფლებამოსილება აღიქმება როგორც მშობლების ვალდებულებებისა და მოვალეობების ერთობლიობა, პირველის აშკარა პრიორიტეტით და ამ უკანასკნელის ინსტრუმენტული ფუნქციით.

მეცნიერებმა განიხილეს, რომ ტერმინი „უფლებამოსილება“ (*władza*) (*authority*) არ ასახავს მშობლის ვალდებულებებზე აქცენტს. ტერმინი „უფლებამოსილება“ ტრადიციულად გამოიყენებოდა პოლონელი კანონმდებლების მიერ, ყოველ შემთხვევაში, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, მაგრამ ასევე გამოიყენებოდა ამ პერიოდამდე სამართლებრივ აქტებში. ის სათავეს იღებს ძველ რომაულ *patria potestas*-ში და შეიძლება შესაფერისი იყოს იმ საკანონმდებლო რეგულაციებისთვის, სადაც პრიორიტეტია მშობლების და, განსაკუთრებით, მამაკაცის უფლებები ბავშვების ან ოჯახის სხვა წევრების მიმართ. თუმცა დღესდღეობით ის არ შეესაბამება საოჯახო სამართლის აქსიოლოგიას⁹. მიმდინარე ტერმინოლოგიური დებატები მძაფრდება ყოველ ჯერზე, როცა პოლონელი კანონმდებელი საოჯახო კანონმდებლობის მნიშვნელოვან

⁶ Sokołowski T., Charakter prawny władzy rodzicielskiej, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Rok XLIV, zeszyt 3, 1982, 123-124; Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa, 1977, 214; Smoczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009, 212; Stępień M., *Istota władzy rodzicielskiej*, *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 27, 2019, 68.

⁷ Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny, Dz.U.1950.34.308 of 1950.08.22.

⁸ Sokołowski T., Charakter prawny władzy rodzicielskiej, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Rok XLIV, zeszyt 3, 1982, 133.

⁹ Cywiński A., *Stosunki pomiędzy rodzicami i dziećmi w perspektywie historyczno-prawnej*, *Probacja*, 1, 2014, 161-163; Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa, 1977, 213; Grzybowski S., *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa, 1980, 187.

ცვლილებას წარადგენს. ამის მაგალითი შეიძლება იყოს ბრონისლავ დობრჟანსკის მოსაზრებები ტერმინი „უფლებამოსილები“ უფრო შესაფერისით ჩანაცვლების შესახებ, 1964 წელს ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსის ძალაში შესვლამდე. ავტორმა შენიშნა, რომ რუსული ან ბულგარული რეგულაციები მოხსენიებული იყო „მშობლის უფლებებზე, ხოლო უნგრეთის კანონმდებლობა მოიხსენიებდა“ მშობლების მეთვალყურეობა“. ის ასევე ამტკიცებდა, რომ ტერმინი „უფლებამოსილება“ ასოცირდება საჯარო სამართალთან და არა კერძო სფეროსთან¹⁰.

ბოლო სამი ათწლეულის განმავლობაში, საერთაშორისო და ევროპული სამართლის გავლენით ტერმინის – „მშობლის უფლებამოსილება“ – გარშემო აზრთა სხვადასხვაობა გამწვავდა. ბავშვის უფლებათა კონვენცია (1989)¹¹ ეხება „მშობელთა პასუხისმგებლობებს, უფლებებსა და მოვალეობებს“, ხოლო ევროკავშირისა და ევროპის საბჭოს სამართლებრივ აქტებში აღნიშნულია „მშობლის პასუხისმგებლობა“, რომელიც წარმოადგენს უფრო ფართო, ვიდრე „მშობლის უფლებამოსილება“. შედეგად „მშობლის უფლებამოსილება“ სამართლებრივი ტერმინოლოგიიდან იშლება¹².

მშობლის უფლებამოსილება არ ფარავს მშობლის ყველა ქმედებას ბავშვის მიმართ. პოლონეთის კანონმდებლობა განასხვავებს მშობლის უფლებამოსილებას ბავშვებთან კონტაქტის უფლებისგან ან მათი შენარჩუნების მოვალეობისგან (ალიმენტი)¹³. სამართალმცოდნეებს შორის არსებობს კონსენსუსი, რომ მშობლის უფლებამოსილების კონცეფცია მოიცავს სამ ელემენტს: ბავშვის პროვინებაზე ზრუნვა (*piecza nad osobą dziecka*), ბავშვის ქონებაზე ზედამხედველობა (*piecza nad majątkiem dziecka*) და ბავშვის წარმომადგენლობა (*przedstawicielstwo*).

3. სამართლის წყაროები

1918 წელს, 123 წლიანი დანაწევრების შემდეგ, პოლონეთის სახელმწიფო აღდგა როგორც პოლონეთის რესპუბლიკა (*Rzeczpospolita Polska*). სახელმწიფო ხელისუფლება აღმოჩნდა მოცემულობაში, სადაც მისი ტერიტორიის სხვადასხვა ნაწილი სხვადასხვა სისტემით იმართებოდა. სამი განსხვავებული სამართლებრივი სისტემა იმ სახელმწიფოებისგან იყო მემკვიდრეობა, რომლებიც ამ დაყოფაში მონაწილეობდნენ. 1815 წელს დაარსებული პოლონეთის სამეფოს (*Królestwo Polskie*) ტერიტორიაზე მოქმედებდა კიდევ ერთი სამართლებრივი სისტემა, რომელიც არ იყო რუსეთის იმპერიის ნაწილი, მაგრამ მას ექვემდებარებოდა. კერძო სამართლის საკითხთან დაკავშირებით მდგომარეობა შემდეგნაირი იყო. გერმანიის იმპერიისგან დაბრუნებული ტერიტორიის ნაწილი დარჩა *Bürgerliches Gesetzbuch*-ის (BGB, 1896) სავალდებულო ძალის ქვეშ. გალიციაში, ავსტრო-უნგრეთის იმპერიის გავლენის ფარგლებში მყოფ ნაწილში, დარჩა *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (ABGB, 1811). რუსეთის იმპერიისგან დაბრუნებული ტერიტორიები დარჩა „წესთა კრებულის“ (*Swod Zakonow*) ძალის ქვეშ

¹⁰ Dobrzański B., *Władza rodzicielska w projekcie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, *Palestra*, 7/4(64), 1963, 27-28.

¹¹ United Nations General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989.

¹² Mostowik P., *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków, 2014, 63-64, 71; Stępień M., *Istota władzy rodzicielskiej*, *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 27, 2019, 64; Smyczyński T., *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009, 213.

¹³ Sokołowski T., *Charakter prawny władzy rodzicielskiej*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Rok XLIV, zeszyt 3, 1982, 127.

(1835). ნაპოლეონის კოდექსით (1804) შთაგონებული სამოქალაქო კოდექსი პოლონეთის სამეფოში 1825 წელს დაინერგა. შედეგად, ჩვენი პირველი შესასწავლი პერიოდის განმავლობაში – 1918-1939 წლებში – პოლონეთის რესპუბლიკას ჰქონდა ოთხი განსხვავებული სამართლებრივი სისტემა, რომელიც არეგულირებდა მშობლების უფლებამოსილებას: ავსტრიული, გერმანული, რუსული და მეოთხე, ფრანგული, რუსული და პოლონური გადაწყვეტილებების გავლენით (პოლონეთის სამეფოს ტერიტორია)¹⁴.

ერთი მხრივ, პოლონეთის ხელისუფლებამ გადადგა ნაბიჯები ამგვარ რთულ გარემოებებში მიმდინარე სამართლებრივი ურთიერთობების გასაადვილებლად. ამან გამოიწვია კერძო შიდა ურთიერთობის შესახებ კანონის (1926 წ.)¹⁵ აღსრულება. მეორე მხრივ, უფრო მეტ ძალისხმევას ითხოვდა პოლონური კანონმდებლობის გაერთიანება. კოდიფიკაციის კომისია 1919 წელს შეიქმნა, მაგრამ მისი მუშაობა გაცილებით გვიან დაიწყო. კერძო სამართლის გათვალისწინებით, კომისიამ მოამზადა ვალდებულებათა კოდექსი და კომერციული კოდექსი, რომლებიც ძალაში შევიდა 1934 წელს. მისი წვლილი საოჯახო სამართალში იყო მშობლისა და შვილების ურთიერთობის შესახებ კანონპროექტის მომზადება, რომელიც პირველად ძალაში შევიდა 1934 წელს. კანონპროექტის მეორე ვერსია 1938 წელს გამოქვეყნდა. ამ მიღწევებზე პასუხისმგებელი იყო სტანისლავ გოლაბი. კიდევ ერთი იურისტი, რომელმაც შესწავლილ პერიოდში წვლილი შეიტანა პოლონეთის საოჯახო სამართლის განვითარებაში, იყო კაროლ ლუტოსტანსკი, ქორწინების კანონთან დაკავშირებული პროგრესული კანონპროექტის ავტორი¹⁶. არცერთი ეს კანონპროექტი არ შევიდა ძალაში, ამიტომ საოჯახო სამართალი პოლონეთის რესპუბლიკაში კვლავ გაყოფილი დარჩა. მიუხედავად ამისა, ეს კანონპროექტები გამოიყენა კოდიფიკაციის კომისიამ, რომელიც კომუნისტურმა ხელისუფლებამ მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მოიწვია¹⁷.

პოლონეთის ამ პერიოდის კონსტიტუციები ცოტა რამეს ამბობდნენ საოჯახო სამართალზე. 1921 წლის მარტის კონსტიტუციის¹⁸ 103-ე მუხლში ეწერა: „მშობლების საკმარისი მზრუნველობისა და ყურადღების მიღმა დარჩენილ ბავშვებს უფლება აქვთ კანონით დადგენილ ფარგლებში სახელმწიფოსგან მიიღონ ასეთი მზრუნველობა და დახმარება.“ ის ასევე იძლეოდა გარანტიას, რომ: „მშობლებისთვის შვილზე უფლების ჩამორთმევა მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილებით არის შესაძლებელი“. 1935 წლის აპრილის კონსტიტუცია¹⁹

¹⁴ Fiedorczyk P., Prawo rodzinne ziem wschodnich II Rzeczypospolitej, [in:] Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie-idee-praw, Lityński A., Fiedorczyk P. (eds.), Białystok, 2003, 509; Cywiński A., Stosunki pomiędzy rodzicami i dziećmi w perspektywie historyczno-prawnej, Probacja, 1, 2014, 157-158; Długoszewska I., Przesłanki ograniczenia władzy rodzicielskiej na ziemiach polskich, Zeszyty Prawnicze UKSW, 10.1, 2010, 154.

¹⁵ Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych, Dz.U.1926.101.580 of 1926.10.13.

¹⁶ See: Zarzycki Z., Attempts to Codify Personal Matrimony Law in the Second Polish Republic. A Fiasco or Perhaps a Success?, Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa, 15 (2), 2022, 261-273; Leciak I., Polemika wokół kodyfikacji prawa rodzinnego i opiekuńczego w II Rzeczypospolitej, Studia Iuridica Toruniensia, vol. XIII, 2014, 81-83.

¹⁷ Cywiński A., Stosunki pomiędzy rodzicami i dziećmi w perspektywie historyczno-prawnej, Probacja, 1, 2014, 159; Długoszewska I., Przesłanki ograniczenia władzy rodzicielskiej na ziemiach polskich, Zeszyty Prawnicze UKSW, 10.1, 2010, 165-167; Truskowski B.K., Karcenie dzieci na ziemiach polskich. Regulacje prawne od XIX wieku do dziś, Miscellanea Historico-Iuridica, tom XIX, z. 1, 2020, 65-66.

¹⁸ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U.1921.44.267 of 1921.06.01.

¹⁹ Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz.U.1935.30.227 of 1935.04.24.

ეხებოდა მხოლოდ სამთავრობო სისტემის საკითხებს და არ მოიცავდა საოჯახო სამართლის რეგულაციებს.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, კომუნისტურმა ხელისუფლებამ 1945 წელს დააარსა კოდიფიკაციის კომისია. კომისიამ მოამზადა რვა კანონპროექტი სახელწოდებით „განკარგულებები“. ისინი შემოიღო მინისტრთა საბჭომ (მთავრობა) და დაამტკიცა სახელმწიფო ეროვნული საბჭოს პრეზიდიუმმა, რომელიც თავს პოლონეთის პარლამენტად წარმოაჩინდა, თუმცა, ფაქტობრივად, იყო პოლონეთის კომუნისტური მუშათა პარტიის ნაწილი. ამ დადგენილებებიდან ოთხი ეხებოდა საოჯახო სამართალს²⁰; მშობლის უფლებამოსილების კუთხით ერთ-ერთი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი არის 1946 წლის 22 იანვრის ბრძანებულება – საოჯახო კანონი²¹. დეკრეტები შთაგონებული იყო სტანისლავ გოლაბის და კაროლ ლუტოსტანსკის მიერ მომზადებული კანონპროექტებით. დეკრეტებმა საბოლოოდ მიაღწია პოლონეთის კერძო სამართლის გაერთიანებას. თუმცა, სახელმწიფო ხელისუფლებისთვის შედეგი არ იყო დამაკმაყოფილებელი. 1948 წლის ივლისში შეიქმნა პოლონეთ-ჩეხოსლოვაკიის სამართლებრივი თანამშრომლობის კომისია და საოჯახო სამართლის შესახებ ახალ სამართლებრივ აქტზე დაიწყო მუშაობა. ის მიზნად ისახავდა 1946 წლის დეკრეტთან შედარებით უფრო პროგრესული მიდგომების დანერგვას, განსაკუთრებით ქორწინების გარეშე ბავშვების სამართლებრივ სტატუსთან დაკავშირებით²². სწრაფმა მუშაობით საოჯახო კოდექსის აღსრულება 1950 წელს დაიწყო. ის ძალაში თითქმის ათწლეულების განმავლობაში დარჩა, მიუხედავად ხარვეზებისა: ის ძალიან მოკლე და ინტერპრეტაციისთვის ზედმეტად ღია იყო²³.

ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსზე მუშაობა, რომელიც დღესაც ძალაშია, 1956 წელს დაიწყო. გარდა არსებითი პრობლემებისა, რომლებსაც მისი ავტორები აწყდებოდნენ, აუცილებლად გადასაწყვეტი იყო საოჯახო სამართალი ახლად მომზადებული სამოქალაქო კოდექსის ნაწილად (მეორე მსოფლიო ომამდელი ტრადიციის მიხედვით) განხილულიყო თუ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი გამოცდილების გასაგრძელებლად ცალკე აქტში მოქცეულიყო. კიდევ ერთ აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა საოჯახო სამართლის ავტონომიის საკითხი: ზოგიერთი იურიდიული მეცნიერი მას სამოქალაქო სამართლის ნაწილად აღიქვამდა, ზოგს კი სურდა მისი გამორჩეულ დარგად დანახვა²⁴. საბოლოოდ, საოჯახო და მეურვეობის კოდექსი მიიღეს როგორც სამოქალაქო კოდექსისგან განცალკევებული აქტი. თუმცა, საოჯახო სამართლის, როგორც სამოქალაქო სამართლისგან დამოუკიდებელი სამართლის დარგის სტატუსი პოლონეთში კვლავ განხილვის საგანია. ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსი არაერთხელ შეცვლილა. ცვლილებები, რომლებმაც გავლენა მოახდინა მის შინაარსზე, განხილულია სტატიის შემდეგ ნაწილში.

²⁰ Grzybowski S., Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Warszawa, 1980, 26.

²¹ Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. Prawo rodzinne, Dz.U.1946.6.52 of 1946.03.04.

²² Winiarz J., Prawo rodzinne, Warszawa, 1977, 21; Długoszewska I., Przesłanki ograniczenia władzy rodzicielskiej na ziemiach polskich, Zeszyty Prawnicze UKSW, 10.1, 2010, 167-168; Truszkowski B.K., Karcenie dzieci na ziemiach polskich. Regulacje prawne od XIX wieku do dziś, Miscellanea Historico-Iuridica, tom XIX, z. 1, 2020, 69-73.

²³ Dobrzański B., Władza rodzicielska w projekcie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, Palestra 7/4(64), 1963, 28.

²⁴ Grzybowski S., Prawo rodzinne. Zarys wykładu, Warszawa, 1980, 26, 30-34; Smyczyński T., Prawo rodzinne i opiekuńcze, Warszawa 2009, 14.

პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის 1952 წლის კონსტიტუციის²⁵ 67-ე მუხლში მიუთითებდა ქორწინებასა და ოჯახზე: „ქორწინება და ოჯახი პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის მზრუნველობისა და მფარველობის ქვეშ არის. სახელმწიფო განსაკუთრებულად ზრუნავს მრავალშვილიან ოჯახებზე“. კონსტიტუციაში შეტანილმა შემდგომმა ცვლილებებმა ოჯახი მოიხსენია, როგორც სახელმწიფოს მიერ გარანტირებული ზრუნვისა და დაცვის საგანი.

1997 წლის პოლონეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რომელიც დემოკრატიული სახელმწიფოს პირობებში მიიღეს, რამდენიმე დებულებაში მოიხსენიებს ოჯახს. პირველ რიგში, მე-18 მუხლში ნათქვამია: „ქორწინება, როგორც ქალისა და მამაკაცის კავშირი, ოჯახი, დედობა და მშობლობა არის პოლონეთის რესპუბლიკის მფარველობისა და მზრუნველობის ქვეშ“. დოკუმენტი უზრუნველყოფს „პირადი და ოჯახური ცხოვრების სამართლებრივი დაცვის უფლებას“ 47-ე მუხლში. გარდა ამისა, კონსტიტუცია უზრუნველყოფს სახელმწიფო მხარდაჭერას ოჯახებისთვის: „სახელმწიფო ითვალისწინებს ოჯახის სიკეთეს თავის სოციალურ და ეკონომიკურ პოლიტიკაში. რთულ ფინანსურ და სოციალურ მდგომარეობაში მყოფ ოჯახებს, განსაკუთრებით მრავალშვილიან და მარტოხელა ოჯახებს, უფლება აქვთ მიიღონ სპეციალური დახმარება საჯარო ხელისუფლებისგან.“ (მუხლი 71).

პოლონეთი, როგორც ევროკავშირის წევრი ქვეყანა, დღესდღეობით შეზღუდულია მისი კანონებით, რომელიც, პრინციპში, არსებითად არ მოქმედებს საოჯახო სამართალზე, თუმცა რეალურად მასზე გავლენა აქვს. ეს შეიძლება ნათლად დავინახოთ ე.წ. სუროგატი დედობის სფეროში²⁶. პოლონეთში მშობლისა და ბავშვის ურთიერთობის ფორმის გათვალისწინებით, მხედველობაშია მისაღები, რომ სახელმწიფო ასევე შეზღუდულია ბავშვის უფლებათა კონვენციით ან ადამიანის უფლებათა და ძირითადი თავისუფლებათა დაცვის კონვენციით²⁷, რომელის მე-8 და მე-12 მუხლებიც ოჯახს ეხება.

4. ბოლო 100 წლის განმავლობაში, პოლონეთში მშობლის უფლებამოსილებასთან დაკავშირებით შერჩეული ცვლილებები

სტატიის შემდეგი ნაწილი განიხილავს მშობლის უფლებამოსილების რეგულირებაში შერჩეულ ცვლილებებს ზემოთ გამოყოფილი სამი პერიოდის განმავლობაში. განხილულია ხუთი ძირითადი საკითხი: მამაკაცისა და ქალის სამართლებრივი მდგომარეობა მშობლის უფლებამოსილების სფეროში, ქორწინების გარეშე ბავშვების სამართლებრივი მდგომარეობა, მშობლის უფლებამოსილების მიზნები და გამართლება, ფიზიკური დასჯის აკრძალვა და სახელმწიფოს ჩარევა მშობლის უფლებამოსილებაში.

4.1. სამართლებრივი გარემოებების განსხვავება ქალებისა და კაცებისთვის

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ტერმინი „უფლებამოსილება“ პოლონეთში მშობლებსა და შვილებს შორის სამართლებრივი ურთიერთობების აღსაწერად კვლავ გამოიყენება. ეს კონ-

²⁵ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz.U.1952.33.232 of 1952.07.23.

²⁶ Mostowik P., Resolving Administrative Cases Concerning Child Under the Foreign Custody of Same-Sex Persons Without Violating National Principles on Filiation as the Ratio Decidendi of the Supreme Administrative Court (NSA) Resolution of 2 December 2019, Prawo w Działaniu, vol. 46, 2021, 190.

²⁷ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U.1993.61.284 of 1993.07.10.

ცეფცია სათავეს იღებს ძველი რომაული *patria potestas*-დან. უძველესი სამართლებრივი კონცეფცია საუკუნეების მანძილზე მოქმედებდა ოჯახურ ურთიერთობებზე, ზეგავლენას ახდენდა დასავლურ სამართლებრივ სისტემაზე, სულ მცირე, XIX საუკუნის ბოლომდე²⁸. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ *patria potestas* ეხება არა მხოლოდ ბავშვებს, არამედ ოჯახის ყველა წევრს. შესაბამისად, ოჯახში ქალის ფაქტობრივი და სამართლებრივი მდგომარეობა მამაკაცებს დაქვემდებარებული იყო.

რეგულაციები, რომლებიც პოლონეთის რესპუბლიკაში ძალაში დარჩა, მამაკაცისა და ქალის სამართლებრივ სტატუსს მშობლის უფლებამოსილების სფეროში სხვადასხვანაირად აღწერდა. პოლონეთის სამეფოს სამოქალაქო კოდექსმა ოფიციალურად აღიარა, რომ ორივე მშობელი ფლობს მშობლის უფლებამოსილებას. კოდექსის 336-ე მუხლის თანახმად: „ნებისმიერი ასაკის ბავშვი ვალდებულია პატივი სცეს მამას და დედას. ის რჩება მშობლების უფლებამოსილების ქვეშ, სანამ არ მიაღწევს სრულწლოვნების ასაკს ან არ გახდება დამოუკიდებელი“. 337-ე მუხლი აღიარებს, რომ ორივე მშობელს აქვს მშობლის უფლებამოსილება. თუმცა, იგი მამის აზრს პრიორიტეტს ანიჭებს ბავშვის დედასთან კონფლიქტის დროს²⁹. მსგავს რეგულაციას მოიცავდა „Swod Zakonow“. ფორმალურად, ორივე მშობელი ფლობდა მშობლის უფლებამოსილებას, მაგრამ ქმარს ჰქონდა ავტორიტეტი ცოლზეც, შედეგად, ოჯახურ საკითხებში „ბოლო სიტყვა“ მისი იყო. ავსტრიული ABGB, უძველესი სამართლებრივი აქტი, რომელიც ძალაში დარჩა პოლონეთის რესპუბლიკაში პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, შეიცავდა კონსერვატიულ რეგულაციებს, რომლებიც მამას ბავშვებზე თითქმის აბსოლუტურ უფლებამოსილებას ანიჭებდა. ეს უფლებამოსილება შეიძლება შეიზღუდოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მამა უგულვებლყოფს შვილების აღზრდას ან განათლებას. ABGB-ის თანახმად, არსებობდა განსხვავება მამის და მშობლის უფლებამოსილებას შორის. მშობლის უფლებამოსილება მიენიჭა როგორც მამაკაცებს, ასევე ქალებს, მაგრამ ქალებს – შეზღუდვებით. მათ ევალებოდათ ბავშვის მოვლა და განათლება რვა წლის ასაკამდე. ბავშვის მამის გარდაცვალების სამწუხარო შემთხვევის დროსაც კი, ქალები ვერ მოიპოვებდნენ მშობლის სრულ ავტორიტეტს; სამაგიეროდ ინიშნებოდა მამაკაცი მეურვე. გერმანიის სამოქალაქო კოდექსში (BGB) განსხვავდებოდა მამაკაცისა და ქალის უფლებები ბავშვებთან დაკავშირებით. მამა უმთავრეს როლს ასრულებდა და პასუხისმგებელი იყო ბავშვის პიროვნებასა და ქონებაზე, ქალს კი მხოლოდ ბავშვის პიროვნებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე ჰქონდა უფლებამოსილება. ABGB-ისგან განსხვავებით, BGB-ის თანახმად, ქალები მოიპოვებდნენ მშობლის სრულ უფლებამოსილებას ბავშვის მამის გარდაცვალების შემდეგ³⁰. რომ შევაჯამოთ, ყველა სამართლებრივი რეგულაცია, რომელიც ძალაში დარჩა აღდგენილ პოლონურ სახელმწიფოში, უაღრესად კონსერვატიული იყო და ოჯახში მამაკაცის გაბატონებულ როლს აღიარებდა.

სტანისლავ გოლაბის მიერ მომზადებული უკვე ხსენებული კანონპროექტი მნიშვნელოვან ცვლილებებს მოიცავდა ამ სფეროში. კანონპროექტი მიზნად ისახავდა ქალისა და მამაკაცის

²⁸ *Stępień M.*, Istota władzy rodzicielskiej, Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne, 27, 2019, 65.

²⁹ *Walewski J.*, Kodeks cywilny Królestwa Polskiego (Prawo z r. 1825) objaśniony motywami do prawa i jurysprudencją, Warszawa, 1872, accessible: https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/78267/PAd_16854.pdf (last accessed: 15.6.2024).

³⁰ *Cywiński A.*, Stosunki pomiędzy rodzicami i dziećmi w perspektywie historyczno-prawnej, *Probacja*, 1, 2014, 157-158; *Długoszewska I.*, Przesłanki ograniczenia władzy rodzicielskiej na ziemiach polskich, *Zeszyty Prawnicze UKSW*, 10.1, 2010, 156-164.

ცის, როგორც მშობლების, სამართლებრივი სტატუსის გათანაბრებას. კანონპროექტი არ ამოქმედდა მეორე მსოფლიო ომის დაწყების გამო. თუმცა, ის გამოიყენეს 1946 წლის დეკრეტში. მე-20 მუხლის 1-ელ პუნქტში ნათქვამია: „მშობლის უფლებამოსილებას მეუღლეები ერთობლივად ახორციელებენ“. მათ შორის კამათის შემთხვევაში, სასამართლო გადაწყვეტდა დავას და არა მამაკაცის „ბოლო სიტყვა“. მე-20 მუხლის 1-ელ პუნქტში ხაზი უნდა გავუსვათ, რომ ის ეხებოდა „მეუღლეებს“, ხოლო შემდეგი პუნქტები ეხებოდა „მშობლებს“. ეს გამონკვეთილია ბრძანებულებიდან, რომელიც განასხვავებს ქორწინებაში დაბადებულ ბავშვებს და ქორწინების გარეშე დაბადებულებს. 1950 წლის საოჯახო კოდექსმა გაამყარა ქალისა და მამაკაცის თანაბარი სტატუსი მშობლის უფლებამოსილების სფეროში. 50-ე მუხლის 1-ელი პუნქტი ამბობდა, რომ: „მშობლის უფლებამოსილება ემსახურება ორივე მშობელს“. შემდეგმა პუნქტებმა განამტკიცა მშობლების თანაბარი სტატუსი, მაგ. 57-ე მუხლის 1-ელი პუნქტი, რომელიც იძლეოდა გარანტიას, რომ: „თითოეული მშობელი არის იმ ბავშვების კანონიერი წარმომადგენელი, რომელიც რჩება მათი ერთობლივი მშობლის უფლებამოსილების ქვეშ“. ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსის მოქმედი რეგულაცია 93-ე და 97-ე მუხლებში იმეორებს 1950 წლის კოდექსის დებულებებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ქალისა და მამაკაცის, როგორც მშობლების თანაბარი იურიდიული სტატუსი, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ შემოიღეს, ეს მხოლოდ კომუნისტური ხელისუფლების საქმიანობას არ უნდა მიენეროს. იურისტებმა, რომლებიც ომის დაწყებამდე ამზადებდნენ კანონპროექტებს ოჯახის კანონთან დაკავშირებით, იცოდნენ, რომ ეს საკითხი ახალ რეგულაციას მოითხოვდა. მიუხედავად ამისა, ეს არ იყო ახლად აღდგენილი სახელმწიფოსთვის პრიორიტეტული საკითხი. საოჯახო კანონთან დაკავშირებულ კანონპროექტზე მუშაობა ასევე შეფერხდა 1939 წლის მარტში სტანისლავ გოლაბის გარდაცვალების გამო.

4.2. ქორწინების გარეთ შობილი ბავშვების სტატუსი

ბავშვის ქორწინებაში თუ ქორწინების გარეთ დაბადება დიდი ხნის განმავლობაში მოქმედებდა მის იურიდიულ სტატუსზე და მშობლების პასუხისმგებლობებზე. ამ საკითხთან დაკავშირებით ყველაზე გამოკვეთილი საქმე, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსთვის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი, იყო გადაწყვეტილება მარქსი ბელგიის წინააღმდეგ³¹. საქმის ფაქტობრივი გარემოებები მარტივი იყო: ბელგიელ ქალს ქალიშვილი შეეძინა; ბავშვი ჩასახული იყო ქორწინების გარეთ. მაშინ ბელგიაში მოქმედმა რეგულაციამ დედას ქალიშვილთან სამართლებრივი ურთიერთობა ჩამოართვა; ამის მოსაპოვებლად განმცხადებელს სთხოვეს ელიარებინა მშობიარობა ან ბავშვის შვილად აყვანა. სასამართლომ დაადგინა, რომ ასეთი რეგულაციები არღვევს დებულებებს, რომლებიც იცავს პირად და ოჯახურ ცხოვრებას (კონვენციის მე-8 მუხლი) და ასევე ეწინააღმდეგება კონვენციის მე-14 მუხლს, რომელიც ეხება თანასწორობის პრინციპს.

ავსტრიული, გერმანული და რუსული რეგულაციები, რომლებიც ძალაში დარჩა პოლიონეთის რესპუბლიკაში პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, განასხვავებდა ქორწინებაში და მის გარეთ დაბადებული ბავშვების სტატუსს. BGB-ის თანახმად, ქორწინების გარეთ დაბადებულ ბავშვებს დედებთან და მათ ოჯახებთან ქორწინებაში დაბადებული ბავშვების ტოლფასი სამართლებრივი ურთიერთობა ჰქონდათ. თუმცა, ამ დედებს არ ჰქონდათ მშობლის უფლებამოსილება.

³¹ Application no. 6833/74, decided 13 June 1979.

სილება ასეთ ბავშვებზე. ქორწინების გარეშე დაბადებული ბავშვების დედები პასუხისმგებელი იყვნენ ბავშვის მოვლაზე, მაგრამ მეურვის ზედამხედველობა ზღუდავდა მათ უფლებამოსილებას. ასეთი ბავშვების მამა ვალდებული იყო ბავშვისთვის 17 წლის ასაკამდე ფინანსური დახმარება გაენია³². 1705-ე მუხლის მიხედვით: „არაკანონიერ შვილს აქვს ურთიერთობა დედასთან და დედის ნათესავებთან, მსგავსად კანონიერი ბავშვის სამართლებრივი მდგომარეობისა“. 1707-ე მუხლში ნათქვამია: „დედას არა აქვს მშობლის უფლებამოსილება უკანონო შვილზე. დედას აქვს უფლება და ვალდებულება იზრუნოს ბავშვის პიროვნებაზე; მას არ აქვს ბავშვის წარმომადგენლობის უფლება“³³. რუსეთის კანონმდებლობით, ქორწინების გარეშე დაბადებული ბავშვის დედას ენიჭებოდა მშობლის უფლებამოსილება და ბავშვს დედის გვარი. მამას მხოლოდ იმ შემთხვევაში ევალებოდა ფინანსური დახმარება, თუ დედა ამას ვერ აკეთებდა. მსგავსი რეგულაციები განხორციელდა პოლონეთის სამეფოშიც³⁴.

აღსანიშნავია, რომ სტანისლავ გოლაბის მიერ მომზადებული კანონპროექტი ითვალისწინებდა ყველა ბავშვის სამართლებრივი სტატუსის გაერთიანებას. 1936 წელს საკუთარ სტატიაში ის ამბობდა: „პროექტი არ იზიარებს ხშირად გამოთქმულ მოსაზრებებს, რომ ოჯახის ინტერესი მოითხოვს ქორწინების გარეთ დაბადებული ბავშვის სამართლებრივ დაკნინებას. მას, ვისაც ნებას აძლევენ დაღვროს საკუთარი სისხლი სახელმწიფოს დასაცავად და სხვების თანაბარი გადასახადები გადაიხადოს – სხვების თანაბარი საჯარო თუ კერძო უფლებებით სარგებლობაზე უარი ვერ ეთქმება“³⁵. მართლაც, 1934 წლის კანონპროექტი ამ მხრივ პროგრესული იყო. თუმცა, 1938 წლის ვერსია წარმოადგენდა უკან გადადგმულ ნაბიჯს ამბიციური ვარაუდებისგან; პროგრესული გადაწყვეტილებები წინააღმდეგობას შეხვდა, მაგალითად, კათოლიკური ეკლესიის მხრიდან³⁶.

ქორწინების გარეთ დაბადებული ბავშვების მდგომარეობა არ შეცვლილა 1950 წლის საოჯახო კოდექსის შემოღებამდე, რომელმაც ბავშვთა სამართლებრივ სტატუსში განსხვავებები მოშალა. 1946 წლის დეკრეტი ისევ ასხვავებდა ქორწინების გარეთ დაბადებულ და დაქორწინებული მშობლების მიერ ჩასახულ ბავშვებს. დადგენილების 51-ე მუხლში ნათქვამია, რომ „ქორწინების გარეშე დაბადებულ ბავშვს აქვს დედისა და მისი ოჯახის მიმართ ნათესაური კავშირიდან გამომდინარე უფლებები“. 52-ე მუხლის 1-ელი პუნქტი შემდეგ წესს ადგენდა: „ქორწინების გარეთ დაბადებული ბავშვი ატარებს დედის ქალიშვილობის გვარს“. 56-ე მუხლის თანახმად, ბავშვის მოვლისა და აღზრდის ხარჯები ორივე მშობელზე ნაწილდებოდა. მიუხედავად ამისა, მშობლის უფლებამოსილება უკანონო შვილებზე დედებს ერგოთ: „· · ·“ — „† გარეშე დაბადებულ შვილზე მშობლის უფლებამოსილებას ახორციელებს დედა.ო (მუხლი 62, პუნქტი 1). შესასწავლი პრინციპები რუსული იმპერიის რეგულირების მსგავსი იყო. იან ვინიარცი, პოლონელი იურიდიული მეცნიერი, განმარტავს, რომ მეორე მსოფლიო ომის შემ-

³² Truskowski B.K., *Karcenie dzieci na ziemiach polskich. Regulacje prawne od XIX wieku do dziś*, Miscellanea Historico-Iuridica, tom XIX, z. 1, 2020, 63.

³³ Niemiecki Kodeks Cywilny wraz z ustawą wprowadczą, część druga, transl. Damm H., Garschel K., Bydgoszcz, 1922, accessible: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/22404/edition/34281?language=pl> (last accessed: 16.6.2024).

³⁴ Fiedorczyk P., *Prawo rodzinne ziem wschodnich II Rzeczypospolitej*, [in:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie-idee-praw*, Lityński A., Fiedorczyk P. (eds.), Białystok, 2003, 515.

³⁵ Gołab S., *Prawo rodziny de lege ferenda*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 16(4), 1936, 317-318.

³⁶ Leciak I., *Polemika wokół kodyfikacji prawa rodzinnego i opiekuńczego w II Rzeczypospolitej*, *Studia Iuridica Toruniensia*, vol. XIII, 2014, 89 and following.

დეგ კანონმდებელმა გადაწყვიტა მიეღო კომპრომისული გადაწყვეტილება უკანონო ბავშვების საკითხზე, მოელოდა რა სოციალური მენტალიტეტის ცვლილებებს. ლიბერალური გადაწყვეტილებები თანდათან დაინერგებოდა³⁷.

1950 წლის საოჯახო კოდექსი და 1964 წლის ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსი არ განსხვავებენ ბავშვთა სამართლებრივ მდგომარეობას. აღსანიშნავია, რომ პოლონეთის საკანონმდებლო ორგანომ თანასწორობის ხელშემწყობი ზომები დასავლეთის ზოგიერთ ქვეყანაზე ბევრად უფრო ადრე გაატარა, რასაც მოწმობს საქმე *Marckx v. Belgium*.

4.3. Good of the Child ბავშვის სიკეთე

ბავშვის უფლებებთან კონვენციამ შემოიტანა „ბავშვის საუკეთესო ინტერესები“, როგორც საერთაშორისო სტანდარტი. მე-3 მუხლის 1-ელ პუნქტში ნათქვამია: „ბავშვებთან დაკავშირებული ყველა ქმედებისას, იქნება ეს განხორციელებული საზოგადოებრივი თუ კერძო სოციალური დაწესებულებების, სასამართლოების, ადმინისტრაციული ორგანოების ან საკანონმდებლო ორგანოების მიერ, ბავშვის საუკეთესო ინტერესები უნდა იყოს უპირატესად გასათვალისწინებელი“. პოლონეთის კანონმდებლობა მსგავს სტანდარტებს კონვენციის ძალაში შესვლამდე დიდი ხნით ადრე აღიარებდა. 1964 წლის ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსის 95-ე მუხლის მე-3 ნაწილი აცხადებს: „მშობლის უფლებამოსილება უნდა განხორციელდეს ისე, როგორც ამას მოითხოვს ბავშვის კეთილდღეობა და საზოგადოების ინტერესები“. „ბავშვის სიკეთე“ (*dobro dziecka*) უნდა აღიქმებოდეს, როგორც „ბავშვის საუკეთესო ინტერესების“ ექვივალენტი. ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსი დაახლოებით 20-ჯერ მოიხსენიებს *dobro dziecka*-ს, რაც ნიშნავს, რომ კოდექსში ფრაზა ყოველ ცხრა მუხლში ერთხელ ჩნდება. „ბავშვის სიკეთე“ წარმოადგენს არა მხოლოდ მშობლების ქცევის სტანდარტს, არამედ სასამართლოს ან პროკურატურის, ბავშვთან დაკავშირებულ საქმეებში პოზიციის შერჩევის დროს.

უნდა აღინიშნოს, რომ BGB, ABGB ან *Swod Zakonow*-ის სამართლებრივი რეგულაციები არ ეხება მსგავს სტანდარტებს. ალექსანდრე კვინსკი ამტკიცებს, რომ საკითხის ისტორიული რეგულაციები კოლექტიური ინტერესებს ინდივიდუალურ ინტერესებზე მაღლა აყენებდა³⁸. აღნიშნული სამართლებრივი აქტები პირდაპირ არ ეხება მშობლის უფლებამოსილების ზოგად მიზნებს ან მის მორალურ საფუძველს. თუმცა, მათი შინაარსი გვაძლევს იმის მტკიცების საშუალებას, რომ ისინი მიზნად ისახავდნენ მშობლების ინტერესების, განსაკუთრებით – მამის, ბავშვის ძირითად საჭიროებებთან დაბალანსებას.

სტანისლავ გოლაბის საოჯახო სამართლის კანონპროექტმა პირველად შემოიღო ბავშვის ინტერესის სტანდარტი პოლონურ სამართალში. ის ამტკიცებდა, რომ „მშობლის უფლებები უნდა განხორციელდეს მხოლოდ ბავშვების საუკეთესო ინტერესებიდან გამომდინარე“³⁹. კანონპროექტი არ მიღებულა, მაგრამ კომუნისტურმა საკანონმდებლო ორგანომ მისი ძირითადი პრინციპები 1946 წლის დეკრეტში მიიღო. მე-20 მუხლის მე-3 პუნქტში ნათქვამია: „მშობლები პასუხისმგებელნი არიან გამოიყენონ თავიანთი მშობლის უფლებამოსილება ისე, როგორც ეს აუცილებელია ბავშვების სასიკეთოდ და საზოგადოების ინტერესებისთვის“. 1950 წლის საოჯახო კოდექსის 54-ე მუხლი აცხადებს, რომ მშობლის უფლებამოსილება „უნ-

³⁷ Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa, 1977, 20.

³⁸ Cywiński A., *Stosunki pomiędzy rodzicami i dziećmi w perspektywie historyczno-prawnej*, *Probacja*, 1, 2014, 151.

³⁹ Gołąb S., *Prawo rodziny de lege ferenda*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 16(4), 1936, 318.

და განხორციელდეს ისე, როგორც ამას მოითხოვს ბავშვის კეთილდღეობა და საზოგადოების ინტერესები“. ზუსტად იგივე ფრაზა გამოიყენა 1964 წლის ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსმაც.

„ბავშვის სიკეთის“ სტანდარტი გამოიყენებოდა სასამართლოების მიერ მისი წარმოშობის დღიდან და კვლავ რჩება ბავშვების საქმეებში გადაწყვეტილების ძირითად კრიტერიუმად. მაგალითად, უზენაესი სასამართლო 1952 წლის 7 აპრილის გადაწყვეტილებაში, საქმე No. C 487/52 განასხვავებდა „ბავშვის სიკეთეს“ და „მშობელთა სიკეთეს“, რომელთა იდენტიფიცირება შეუძლებელია. მსგავსი დასკვნა გაკეთდა ბევრ შემთხვევაში, როდესაც სასამართლომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ბავშვის სიკეთე არ უნდა იყოს აღიქმებოდეს ბავშვის რომელიმე მშობლის ინტერესებთან ან უსაფრთხოებასთან (მაგ., უზენაესი სასამართლოს 1981 წლის 25 აგვისტოს გადაწყვეტილება, საქმე No. III. CRN 155/81).

ამ სტანდარტს პოლონურ სამართალში ძლიერი საფუძველი აქვს, რომელიც დღესდღეობით კონსტიტუციურ წესებს მოიცავს. 1997 წლის კონსტიტუციაში ნათქვამია: „პოლონეთის რესპუბლიკა უზრუნველყოფს ბავშვთა უფლებების დაცვას. ყველას აქვს უფლება საჯარო ხელისუფლებას მოსთხოვოს ბავშვების დაცვა ძალადობის, სისასტიკის, ექსპლუატაციისა და დემორალიზაციისგან“.

„ბავშვის სიკეთე“ არ არის ერთადერთი ზოგადი პუნქტი, რომელსაც მშობლის უფლებამოსილებაზე ჰქონდა გავლენა. იყო მეორეც – „საზოგადოების ინტერესი“, რომელიც მათ მნიშვნელობათა რიგს განსაზღვრავდა. აღსანიშნავია, რომ ეს კომუნისტი კანონმდებლების მიერ „საზოგადოების ინტერესის“ წინაპირობის წამოყენების პირველი შემთხვევა არ იყო; ეს ჯერ კიდევ მეორე მსოფლიო ომამდე განიხილებოდა⁴⁰. პოლონეთის სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი ცხადყოფს, რომ ცნება „საზოგადოების ინტერესი“ ნაკლებად არის დამუშავებული „ბავშვის საუკეთესო ინტერესთან“ შედარებით. მიუხედავად იმისა, რომ ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსში შედის, სასამართლოები ხშირად არ იყენებენ ამ სტანდარტს სამართლებრივი გადაწყვეტილებების მიღების დროს.

4.4. ბავშვთა დისციპლინა და ფიზიკური დასჯა

1964 წლის ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსში განხორციელებული ერთ-ერთი ბოლო ცვლილება მოიცავდა 96¹-ე მუხლის დამატებას. ეს მუხლი მშობლის უფლებამოსილების მქონე პირებს და არასრულწლოვანთა მეურვეს ცალსახად უკრძალავს ფიზიკური დასჯის გამოყენებას. დებულება ძალაში შევიდა 2010 წელს. აღსანიშნავია, რომ ცვლილებამდეც კი, ფიზიკური დასჯის გამოყენება ფართოდ არ იყო მიღებული და ცვლილება ასახავდა პოლონელი აკადემიური მწერლებისა და სასამართლოების პოზიციას ამ საკითხთან დაკავშირებით. იმ საკანონმდებლო ცვლილებების განხილვისას, რომლებმაც 96¹-ე მუხლის მიღება გამოიწვია, მხედველობაში უნდა გვქონდეს 2005 წლის 29 ივლისის კანონი ოჯახში ძალადობის (domestic violence) წინააღმდეგ ბრძოლის შესახებ⁴¹, რომელიც თავდაპირველად მოიხსენიებოდა როგორც „ოჯახური ძალადობა“ (family violence). აქტიური მოყვანილი ოჯახში ძალადობის განმარტება ვარაუდობს, რომ ის არის: „ერთჯერადი ან განმეორებითი განზრახ ჩადენილი ქმედება

⁴⁰ Leciak I., Polemika wokół kodyfikacji prawa rodzinnego i opiekuńczego w II Rzeczypospolitej, Studia Iuridica Toruniensia, vol. XIII, 2014, 86-87.

⁴¹ Dz.U.2024.424 consolidated text of 2024.03.21.

ან უმოქმედობა, რომელიც არღვევს 1-ელ პუნქტში აღნიშნული პირების (ოჯახის წევრები) უფლებებს ან პიროვნულ უფლებებს, კერძოდ, ამ პირებს აყენებს სიცოცხლის ან ჯანმრთელობის დაკარგვის, მათი ღირსების, სხეულის ხელშეუხებლობის, თავისუფლების, მათ შორის სექსუალური თავისუფლების, ფიზიკური ან ფსიქიკური ჯანმრთელობის შელახვის რისკის ქვეშ, აგრეთვე იწვევს ძალადობის მსხვერპლის ტანჯვასა და მორალურ ზიანს“. კიდევ ერთი საკანონმდებლო ცვლილება, რომელმაც ხელი შეუწყო ფიზიკური დასჯის პირდაპირი აკრძალვის შემდგომ შემოღებას, იყო 2008 წელს ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსის ცვლილება, რომელმაც გაამდიდრა 95-ე მუხლი – „მშობლის უფლებამოსილება მოიცავს, კერძოდ, მშობლების ვალდებულებასა და უფლებას, იზრუნოს ბავშვის საკუთრებაზე, პიროვნებასა და აღზრდაზე“, და ამატებდა – „ბავშვის ღირსებისა და უფლებების პატივისცემით“⁴². მას შემდეგ ბავშვის აღზრდა ღირსებისა და უფლებების ზოგადი პრინციპებით უნდა იყოს ნაკარნახევი.

ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში განხორციელებული ცვლილებები იმ დროს შედარებით უკამათო იყო; მაგრამ, მანამდე პოლონეთის საკანონმდებლო ორგანოსა და მეცნიერების პოზიცია არც ისე ცალსახა იყო. თუმცა 1977 წელს იან ვინიარცი წერდა: „მშობლის მიერ ბავშვების დისციპლინირების დასაშვებობა წინასწარ არ უნდა იყოს გამორიცხული. მშობლის მიერ დისციპლინირების დასაშვებობა ემყარება პედაგოგიურ ტოლერანტობას, რომელიც ვარაუდობს, რომ ოჯახში ბავშვისთვის ზიანის მიყენების ალბათობა შედარებით მცირეა და ის დაბალანსებულია მშობლებსა და შვილებს შორის სიყვარულის სიჭარბით; ასევე, ოჯახის ავტონომიას საშინაო ცხოვრების წესებში, რაც მოიცავს საგანმანათლებლო ზომებსაც, რომლებსაც მშობლები იყენებენ ბავშვების მიმართ“⁴³. მოსაზრება გამოითქვა ჰუმანიტარული განცხადებების საწინააღმდეგოდ, რომლებიც ითხოვდნენ მშობლების მიერ ფიზიკური დასჯის აკრძალვას. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ 2010 წლამდე ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსი პირდაპირ ფიზიკურ დასჯას არ ეხებოდა. მისი დასაშვებობა აკადემიურ ნაშრომებსა და სასამართლო პრაქტიკაში იყო განხილვის საგანი. დროთა განმავლობაში გაიზარდა აკრძალვისადმი მხარდაჭერა; ამ ცვლილებას 1997 წლის კონსტიტუციის ან ბავშვის უფლებათა კონვენციის „ღირსებაზე დაფუძნებულმა“ დებულებებმა შეუწყო ხელი. როგორც ვინიარცის პოზიცია მოწმობს, კომუნისტურ პერიოდში სამართლებრივი შეხედულებები უფრო უშვებდა ბავშვების დისციპლინირებასა და ფიზიკური დასჯას. 1950 წლის საოჯახო კოდექსი არ ახსენებდა ამ საკითხებს, რაც მას ინტერპრეტაციისთვის ღიას ტოვებდა. მიუხედავად ამისა, 1946 წლის დეკრეტში ნათქვამია: „მშობლებს შეუძლიათ თავიანთი უფლებამოსილების ქვეშ მყოფი ბავშვების დისციპლინა, ჯანმრთელობის, ფიზიკური ან მორალური ზიანის მიყენების გარეშე და განათლების მიზნებისთვის დაშვებულ ფარგლებში“. (25-ე მუხლის მე-2 პუნქტი). დებულება შთაგონებული იყო სტანისლავ გოლაბის მიერ მეორე მსოფლიო ომის წინ მომზადებული კანონპროექტით⁴⁴. დისციპლინა და ფიზიკური დასჯა აღიქმებოდა, როგორც აღზრდის ღონისძიება, რომელიც არ უნდა გამოყენებულყო. 1964 წლის ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსშიც და 1946 წლის დეკრეტშიც ცალსახად არის ნათქვამი, რომ ბავშვი ვალდებულია დაე-

⁴² Truskowski B.K., Karcenie dzieci na ziemiach polskich. Regulacje prawne od XIX wieku do dziś, *Miscellanea Historico-Iuridica*, tom XIX, z. 1, 2020, 76.

⁴³ Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa, 1977, 220.

⁴⁴ Leciak I., *Polemika wokół kodyfikacji prawa rodzinnego i opiekuńczego w II Rzeczypospolitej*, *Studia Iuridica Toruniensia*, vol. XIII, 2014, 87.

მორჩილოს მშობლებს. 1950 წლის საოჯახო კოდექსი არ შეიცავს ასეთ დებულებას; თუმცა, მისმა მოკლე რეგულაციამ აიძულა კომუნისტური საკანონმდებლო ორგანო სწრაფად დაეწყო მუშაობა შემდეგ სამართლებრივ აქტზე.

ზოგადად რომ ვთქვათ, 1918-1939 წლებში მოქმედი სამართლებრივი აქტები იძლეოდა დისციპლინისა და ფიზიკური დასჯის საშუალებას. *Swod Zakonow* მშობლების მიერ ბავშვების დისციპლინირების, მოვლისა და საგანმანათლებლო დაწესებულებებში განთავსების ნებას იძლეოდა. ბავშვებს მშობლების წინააღმდეგ ჩივილის უფლება არ ჰქონდათ, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც მშობლებმა მათ მიმართ დანაშაული ჩაიდინეს. ბავშვის მკვლელობის აკრძალვა მშობლის უფლებამოსილების შეზღუდვას ნარმოადგენდა⁴⁵. პოლონეთის სამეფოს სამოქალაქო კოდექსის 339-ე მუხლი მშობლებს უფლებას აძლევდა, დაესაჯათ არასათანადო ყოფაქცევის ბავშვები; თუმცა, მშობლების მიერ გამოყენებული მეთოდები ბავშვების ჯანმრთელობასა და განათლების უნარს არ უნდა უშლიდეს ხელს. სასამართლოს ევალებოდა უფრო რბილი მეთოდების შეთავაზება, თუ მშობლები ბოროტად გამოიყენებდნენ უფლებამოსილებას. BGB-მ ბავშვის აღზრდის ზომად დისციპლინა განიხილა; მშობლების მიერ გამოყენებული დისციპლინის გარდა, მათ უფლება ჰქონდათ სასამართლოსთვის მოეთხოვათ დისციპლინის სათანადო საშუალებების გამოყენება (მუხლი 1631).

რომ შევაჯამოთ, პოლონეთის სახელმწიფოში ბოლო 100 წლის განმავლობაში აღსრულებული ყველა სამართლებრივი აქტი მშობლებს ბავშვის აღზრდის ვალდებულებას აკისრებდა. ყველა მათგანი ბავშვს მშობლებისადმი მორჩილებას ავალდებდა. ადრეული რეგულაციები დისციპლინისა და ფიზიკურ დასჯის ნებას იძლეოდნენ. თუმცა, ისინი ერთმანეთისგან განსხვავდებოდნენ დისციპლინის დასაშვებ ზომებთან და ამ სფეროში სახელმწიფოს ჩარევასთან დაკავშირებით მიდგომებში. წლების განმავლობაში, ბავშვის ღირსების და მისი უფლებების კონცეფციის გავლენით, დისციპლინისა და ფიზიკური დასჯის უარყოფითად აღქმა დაიწყო, რამაც მათი აკრძალვა გამოიწვია. ეს მნიშვნელოვანი ცვლილება უნდა იქნას აღქმული, როგორც არგუმენტი მშობლის უფლებამოსილების ტერმინოლოგიური ცვლილების სასარგებლოდ; რადგან აკრძალვა, რომელსაც ვიკვლევდით, მშობლებს ართმევს ერთ-ერთ იმპერატიულ საშუალებას.

4.5. სახელმწიფოს ჩარევა მშობლის უფლებამოსილებაში

მშობელთა უფლებამოსილებაში სახელმწიფოს ჩარევის მასშტაბის გათვალისწინებით, მე-19 საუკუნის ბოლოდან ყველაზე შესამჩნევი ტენდენცია მისი მზარდი როლია⁴⁶. ზემოაღნიშნული შენიშვნები ბავშვების დისციპლინის შესახებ ადასტურებს ამ ფენომენს. შემდეგი მოსაზრებები ასევე აჩვენებს, რომ სფეროში სახელმწიფოს ჩარევა თანდათან გაიზარდა.

ამჟამად, პოლონეთის კანონმდებლობა განასხვავებს სამ ცენტრალურ ინსტიტუტს, რომლებიც დაკავშირებულია სახელმწიფოს ჩართულობასთან მშობლისა და ბავშვის ურთიერთობაში. პირველი, არის მშობლის უფლებამოსილების შეზღუდვა (*ograniczenie władzy rodzicielskiej*). მეორე, არის მშობლის უფლებამოსილების შეჩერება (*zawieszenie władzy rodzicielskiej*). დაბოლოს, არის მშობლის უფლებამოსილების ჩამორთმევა (*pozbawienie*

⁴⁵ Fiedorczyk P., Prawo rodzinne ziem wschodnich II Rzeczypospolitej, [in:] Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie-idee-praw, Lityński A., Fiedorczyk P. (eds.), Białystok, 2003, 516.

⁴⁶ Sójka-Zielińska K., Historia prawa, Warszawa, 1995, 263

władzy rodzicielskiej). ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ტერმინს *ograniczenie władzy rodzicielskiej* აქვს ორი მნიშვნელობა. ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსის მიხედვით, *ograniczenie władzy rodzicielskiej* გამოიყენება, როდესაც ბავშვის მშობლები ცალკე ცხოვრობენ და საჭიროა მათი კომპეტენციების რეგულირება (მუხლი 107, პუნქტი 2). თუმცა, სამართლებრივ დისკურსში ტერმინი *ograniczenie władzy rodzicielskiej* გამოიყენება იმ გარემოებაში, როდესაც სასამართლო მშობლებს გარკვეულ შეზღუდვებს უწესებს მათ მიერ ბავშვების მიმართ უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების გამო (მუხლი 109). შემდეგი შენიშვნები ეხება ტერმინის მეორე მნიშვნელობას.

განსახილველ საკითხებთან დაკავშირებით BGB-მ გამოყო მამისა და დედის პოზიცია. 1666-ე მუხლი ეხებოდა სიტუაციას, როდესაც ბავშვის სიკეთეს, ფსიქიკურ თუ ფიზიკურს, საფრთხე ემუქრებოდა მამის მიერ მშობლის უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების გამო. ასეთ ვითარებაში და როდესაც ბავშვზე არ ზრუნავდნენ იყო ან მისი მამა სხვაგვარად ცუდად იქცეოდა, სასამართლოს ევალებოდა საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით, მათ შორის, ბავშვის საგანმანათლებლო დაწესებულებაში ან სხვა ოჯახში მოთავსების გადაწყვეტილება მიეღო. როდესაც მამას ჰქონდა ისეთი წინააღმდეგობები, რომლებიც ზღუდავდა მის შესაძლებლობებს მშობლის უფლებამოსილების განხორციელებისთვის, სასამართლოს უფლება ჰქონდა მისი უფლებამოსილება შეეჩერებინა (*spoczywanie*). თუმცა, მამას უფლება ჰქონდა ამ პერიოდში ესარგებლა ბავშვის ქონებით. ეს ინსტიტუტი რეგულირდებოდა 1676-1778 მუხლებით. მამებს შეიძლებოდა ჩამორთმეოდნენ მშობლის უფლებამოსილება შვილებზე, თუ ჩაიდენდნენ დანაშაულს ან განზრახ დანაშაულს მათ მიმართ, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მათ მიესაჯათ მინიმუმ ექვსი თვით თავისუფლების აღკვეთა (მუხლი 1680). დედობრივი უფლებამოსილება შემოიფარგლებოდა ბავშვზე ზრუნვით, თუ დედა არასრულწლოვანი იყო; მას არ ეძლეოდა ბავშვის წარმომადგენლობის უფლება (*spoczywanie*). 1697-ე მუხლის თანახმად, დედა კარგავდა მშობლის უფლებამოსილებას ხელახლა გათხოვებისას; მიუხედავად ამისა, უფლება და ბავშვზე ზრუნვის მოვალეობა მაინც მას რჩებოდა.

პოლიონეთის სამეფოს სამოქალაქო კოდექსი მშობლის უფლებამოსილებაში სახელმწიფოს ჩარევას მშობლის მიერ ბავშვების დისციპლინირების უფლებას უკავშირებდა. 339-ე მუხლში ნათქვამია, რომ თუ მშობლები ბოროტად იყენებდნენ თავიანთ უფლებებს ისე, რომ საფრთხე ემუქრება ბავშვის ჯანმრთელობას, მათ სასამართლო მითითებას აძლევდა. თუ პირველადი ინსტრუქცია არაეფექტური იქნებოდა, მშობლებს შეიძლება ჩამორთმეოდნენ უფლებამოსილება. ამ შემთხვევაში ბავშვები სხვა ოჯახში მოთავსდებოდნენ, მაგრამ მათ რჩენაზე პასუხისმგებელი მშობლები იყვნენ. უახლოეს ნათესავებს ურჩევდნენ, მშობლების მიერ ჩადენილი ძალადობის შესახებ სამეფო პროკურორისთვის ეცნობებინათ (მუხლი 340).

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ძალაში შესული სამართლებრივი აქტები არ ითვალისწინებენ „ჯანმრთელობის საფრთხეს“ მშობლის უფლებამოსილებაში სახელმწიფოს ჩარევის რეგულირებისას, რაც მნიშვნელოვნად აფართოებდა ჩარევის პოტენციალს. 1946 წლის დეკრეტის 40-ე მუხლის თანახმად: „თუ მშობლის უფლებამოსილების განხორციელებისას მშობლები ჩაიდენენ დაუდევრობას ან ქმედებებს, რომლებიც სერიოზულ საფრთხეს უქმნის ბავშვის კეთილდღეობას, მეურვეობის ორგანოს შეუძლია გამოსცეს ბრძანებები ამ ხარვეზების გამოსასწორებლად“⁴⁷. ინსტიტუტი ასახავდა მშობლის უფლებამოსილების თანამედროვე შეზღუდ-

⁴⁷ According to the Decree of 14 May 1946 Guardianship Law (Dekret z dnia 14 maja 1946 r. Prawo opiekuńcze, Dz.U.1946.20.135 of 1946.05.24): “The municipal court is the guardianship authority.”

ვას. დადგენილებამ აღიარა მშობლის უფლებამოსილების შეჩერების ინსტიტუტი, რომელიც გამოიყენებოდა დროებითი დაბრკოლებების შემთხვევაში (მუხლი 41). 42-ე მუხლის თანახმად, მშობლებს შეიძლება ჩამორთმეოდათ მშობლის უფლებამოსილება, თუ მათ აღარ შეეძლოთ მისი განხორციელება, ბოროტად იყენებდნენ ან უგულვებელყოფდნენ მას. მშობლის უფლებამოსილების ჩამორთმევის საინტერესო წინაპირობა იყო ხელახალი ქორწინება, მაგრამ ეს მოითხოვდა სხვა კონკრეტული გარემოების არსებობას.

1950 წლის საოჯახო კოდექსი ამ საკითხებთან მიმართებით მოკლე რეგულაციებს ითვალისწინებდა (მუხლები 60-62). მან აღიარა უფლების არაჯეროვნად განმხორციელებელ მშობლებზე გაცემული ბრძანებების ინსტიტუტი (*ograniczenie władzy rodzicielskiej*), ასევე მშობლის უფლებამოსილების შეჩერება და ჩამორთმევა. საოჯახო კოდექსი განასხვავებდა დროებით დაბრკოლებებს (*przeszkoda przemijająca*), რომლებიც მშობლის უფლებამოსილების შეჩერების საფუძველს იძლეოდა და მუდმივ დაბრკოლებებს (*przeszkoda trwała*), რომლებიც მეურვეობის ორგანოს მშობლებს უფლებამოსილების ჩამორთმევის საშუალებას აძლევდა.

ამჟამინდელი პოლონური რეგულაციები მშობლის უფლებამოსილებაში სახელმწიფოს ჩარევასთან დაკავშირებით, წინა აღნიშნულ სამართლებრივ აქტებთან შედარებით ყველაზე ყოვლისმომცველია. ისინი მიჰყვებიან წარსული კანონმდებლების მიერ გამოკვეთილ შაბლონებს და კიდევ უფრო ავითარებენ მათ. ოჯახისა და მეურვეობის კოდექსის 109-ე მუხლის მე-2 პუნქტი ამას ცხადყოფს, განსაზღვრავს რა სასამართლოს მიერ მშობლის უფლებამოსილების შეზღუდვის ბრძანებებს. მასში ჩამოთვლილია ხუთი ინსტრუმენტი, რომელიც შეიძლება მიღებულ იქნას სასამართლოს მიერ, დამატებითი ზომების მიღების დასაშვებობით. ამ საკითხში გადამწყვეტი ცვლილება ძალაში 1976 წელს შევიდა⁴⁸. თუმცა, კატალოგი მუდმივად „მშენებლობის პროცესშია“ – 1976 წელს კოდექსში მისი დამატების შემდეგ, აქამდე ოთხჯერ შეიცვალა.

5. დასკვნა

საოჯახო სამართალს, როგორც სამართლის დარგს, სპეციფიკური ხასიათი აქვს. ის არეგულირებს ურთიერთობებს, რომლებიც, ერთი შეხედვით, არ საჭიროებს საკანონმდებლო რეგულაციას ინტიმურ ადამიანურ ბუნებასთან მათი ღრმა ასოციაციის გამო. მართლაც, საოჯახო სამართლის ეგრეთ წოდებული „პირადი“ ნაწილი, ქონებრივ ურთიერთობებთან დაკავშირებული საკითხებისგან განსხვავებით, საუკუნეების განმავლობაში იყო მორალური ნორმების, ან, საუკეთესო შემთხვევაში, ჩვეულებითი სამართლის და არა პოზიტიური სამართლის რეგულირების საკითხი.

სტატიაში მოყვანილი მოსაზრებები აჩვენებს, თუ რამდენად სტაბილური და გულგრილია საოჯახო სამართალი სხვა სამართლებრივი, პოლიტიკური და ეკონომიკური ცვლილებების მიმართ. სტატიაში მოცემულია ხუთი მნიშვნელოვანი ცვლილება მშობლის უფლებამოსილებაში. ზოგიერთი ცვლილება, როგორცაა ქალისა და მამაკაცის თანაბარი სამართლებრივი სტატუსის და ქორწინების გარეშე ბავშვების თანაბარი სტატუსის აღიარება, ფართოდ არის მხარდაჭერილი დღევანდელ საზოგადოებაში. თუმცა, სხვა ცვლილებები, როგორცაა სახელმწიფოს გაზრდილი ჩარევა მშობლის უფლებამოსილებაში, შეიძლება იყოს უფრო საკამათო

⁴⁸ Truskowski B.K., *Karcenie dzieci na ziemiach polskich. Regulacje prawne od XIX wieku do dziś*, *Miscellanea Historico-luridica*, tom XIX, z. 1, 2020, 75.

და დისკუსიისთვის ღია. რაც ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს და ასახავს თეზისს საოჯახო სამართლის სტაბილურობასთან დაკავშირებით, არის ის, რომ განხილული სამართლებრივი ცვლილებების უმეტესობა დაიწყო მეორე მსოფლიო ომამდე, მაგრამ საბოლოოდ განხორციელდა მის შემდეგ. ეს მოწმობს, რომ ახალი კომუნისტური საზოგადოების აშენების სურვილის მიუხედავად, კანონმდებელი საკმარისად მგრძობიარე იყო იმისათვის, რომ გაეგო საზოგადოების მიდრეკილებები, ჩვევები და სოციალური ნორმები, რომლებიც გავლენას ახდენდნენ ოჯახურ ურთიერთობებზე. გარდა ამისა, ეტაპობრივად განხორციელდა ცვლილებები, რამაც ადამიანებისთვის შეგუების ვადა გაახანგრძლივა.

შესაძლოა საკამათო იყოს ის, რომ საკანონმდებლო ცვლილებები წარმოდგენილია როგორც სამართლებრივი სტაბილურობის მტკიცებულება. თუმცა, ნამდვილად არის სტაბილურობის ნიშანი იმ სიტუაციაში, როდესაც კანონმდებლები, რომლებსაც ჰქონდათ განსხვავებული სოციალური, პოლიტიკური და ეკონომიკური შეხედულებები, ისევე როგორც სტატიაში განხილული სამი პერიოდის განმავლობაში, გადაწყვეტენ გააგრძელონ თავიანთი წინაპრების მიერ ინიცირებული ცვლილებები.

სტატია ფოკუსირებული იყო ისტორიულ ცვლილებებზე, მაგრამ პოლონეთის საოჯახო სამართალი დღეს სხვა არსებითი წინააღმდეგობების წინაშე დგას მშობლის უფლებამოსილებასთან დაკავშირებით. ეგრეთ წოდებული სუროგატი დედობა დარეგულირების ან აკრძალვის მოლოდინშია; სადავო საკითხია ერთსქესიანი წყვილების კანონიერი მშობლობა; ინსტიტუტი, რომელიც პოპულარობას იძენს, არის ერთობლივი ფიზიკური მეურვეობა, განსაკუთრებით განქორწინების შემდეგ, მაგრამ ის კვლავ დაურეგულირებელია.

ბიბლიოგრაფია:

1. Dekret z dnia 14 maja 1946 r. Prawo opiekuńcze, Dz.U.1946.20.135 of 1946.05.24
2. Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. Prawo rodzinne, Dz.U.1946.6.52 of 1946.03.04.
3. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz.U.1952.33.232 of 1952.07.23.
4. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U.1993.61.284 of 1993.07.10.
5. Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U.1991.120.526 of 1991.12.23.
6. Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz.U.1935.30.227 of 1935.04.24.
7. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U.1921.44.267 of 1921.06.01.
8. Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych, Dz.U.1926.101.580 of 1926.10.13.
9. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U.2023.2809 consolidated text of 2023.12.29
10. Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. Kodeks rodzinny, Dz.U.1950.34.308 of 1950.08.22.
11. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej, Dz.U.2024.424 consolidated text of 2024.03.21.
12. Cywiński A., Stosunki pomiędzy rodzicami i dziećmi w perspektywie historyczno-prawnej, *Pracje*, 1, 2014.
13. Długoszewska I., Przesłanki ograniczenia władzy rodzicielskiej na ziemiach polskich, *Zeszyty Prawnicze UKSW*, 10.1, 2010.

14. *Dobrzański B.*, *Władza rodzicielska w projekcie kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, Palestra, 7/4(64), 1963.
15. *Fiedorczyk P.*, *Prawo rodzinne ziem wschodnich II Rzeczypospolitej*, [in:] *Wielokulturowość polskiego pogranicza. Ludzie-idee-praw*, *Lityński A.*, *Fiedorczyk P.* (eds.), Białystok, 2003.
16. *Gołąb S.*, *Prawo rodziny de lege ferenda*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 16(4), 1936.
17. *Grzybowski S.*, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa, 1980.
18. *Leciak I.*, *Polemika wokół kodyfikacji prawa rodzinnego i opiekuńczego w II Rzeczypospolitej*, *Studia Iuridica Toruniensia*, vol. XIII, 2014.
19. *Mostowik P.*, *Resolving Administrative Cases Concerning Child Under the Foreign Custody of Same-Sex Persons Without Violating National Principles on Filiation as the Ratio Decidendi of the Supreme Administrative Court (NSA) Resolution of 2 December 2019*, *Prawo w Działaniu*, vol. 46, 2021.
20. *Mostowik P.*, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków, 2014.
21. *Mostowik P.*, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków, 2014.
22. *Niemiecki Kodeks Cywilny wraz z ustawą wprowadzącą, część druga*, transl. *Damm H.*, *Garschel K.*, Bydgoszcz, 1922, accessible: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/22404/edition/34281?language=pl> (last accessed: 16.6.2024).
23. *Smyczyński T.*, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa, 2009.
24. *Sokołowski T.*, *Charakter prawny władzy rodzicielskiej*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, Rok XLIV, zeszyt 3, 1982.
25. *Sójka-Zielińska K.*, *Historia prawa*, Warszawa, 1995.
26. *Stępień M.*, *Istota władzy rodzicielskiej*, *Studenckie Prace Prawnicze, Administratywistyczne i Ekonomiczne*, 27, 2019.
27. *Truszkowski B.K.*, *Karcenie dzieci na ziemiach polskich. Regulacje prawne od XIX wieku do dziś*, *Miscellanea Historico-Iuridica*, tom XIX, z. 1, 2020.
28. *Walewski J.*, *Kodeks cywilny Królestwa Polskiego (Prawo z r. 1825) objaśniony motywami do prawa i jureprudencej*, Warszawa, 1872, accessible: https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/78267/PAd_16854.pdf (last accessed: 15.6.2024).
29. *Winiarz J.*, *Prawo rodzinne*, Warszawa, 1977.
30. *Zarzycki Z.*, *Attempts to Codify Personal Matrimony Law in the Second Polish Republic. A Fiasco or Perhaps a Success?*, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 15 (2), 2022.